

Covid 19 Pandemisinin İç Hastalıkları Poliklinik Başvurularına ve Başvuran Hasta Profiline Etkisi A The Effect of Covid 19 Pandemic on Internal Medicine Outpatient Clinic Applications and Patient Profile

Elif BÖREKÇİ¹, Cevval ULMAN²

Özet: Amaç: Pandemi dönemleri, yapılan kısmi sokağa çıkma yasakları ve halkın yaşadığı panik sebebiyle hastaların sağlık problemlerine yönelik hastaneye başvurularını doğrudan etkileyebilmektedir. Kronik hastalıkların takip ve tedavisi ertelenebilmektedir. Bu çalışma ile Covid-19 pandemisinin iç hastalıkları polikliniğine başvuruları ve hasta profilini nasıl etkilediği incelenecektir. **Gereç Yöntem:** Mart 2020-Mart 2021 (pandemi dönemi) ve Mart 2019-Mart 2020 (pandemi öncesi dönem) tarihlerinde iç hastalıkları polikliniğine başvuran hastaların hastane veri tabanı kayıtları geriye dönük olarak taranmıştır. Her iki dönemde başvuran hasta sayıları, hastaların yaşları, cinsiyetleri ve polikliniğe başvuru sebepleri incelenmiştir. **Bulgular:** İç hastalıkları polikliniğine pandemi öncesi son 1 yıllık süreçte 15.072, son 1 yıllık pandemik süreçte ise toplam 8.582 hasta başvurusu olmuştur. Pandemi öncesi dönemde başvuranların yaş ortalaması 44,61±17,42, %70,4'ü kadın, %15,7'si 65 yaş üstüdür. Pandemi döneminde ise başvuranların yaş ortalaması 43,41±16,95, %64,8'i kadın, %13,9'u 65 yaş üstü saptanmıştır. Pandemi öncesi dönemde diyabetes mellitus nedeni ile başvuran hastalar tüm başvuranların %15,6'sı iken, pandemi döneminde %21,8'idir. Hipertansiyon nedeniyle başvuranlar ise pandemi öncesi dönemde %5,1 iken, pandemi döneminde %3,1 oranındadır. **Sonuç:** Salgın döneminde karantinanın ve yaşanan stresin etkisiyle hastaların kan şekeri ve kan basıncı regülasyonları bozulmaktadır. Özellikle yaşlı ve kadın nüfus kronik hastalıklarının takibinde olumsuz etkilenmektedir. Pandemi döneminde kronik hastalıklar üzerindeki etkilerinin bilinmesi pandemi dönemlerinde sağlık sistemimizde yapılacak iyileştirmeler açısından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Covid 19, Hasta, Pandemi, İç Hastalıkları Polikliniği.

Abstract: Aim: Due to the partial curfews and the panic experienced by the people, the pandemic periods can directly affect the patients' admission to the hospital for their health problems. Follow-up and treatment of chronic diseases may be delayed. In this study, it will be examined how the Covid-19 pandemic affects the admissions to the Internal Medicine outpatient clinic and the patient profile. **Material and Method:** Hospital database records of patients who applied to the Internal Medicine outpatient clinic between March 2020-March 2021 (pandemic period) and March 2019-March 2020 (pre-pandemic period) were reviewed. The number of patients, their age, gender, and reasons for admission were examined. **Results:** 15.072 patients in the pre-pandemic period and 8.582 patients in the pandemic period were admitted to the Internal Medicine outpatient clinic. The mean age of the patients before the pandemic was 44.61±17.42, 70.4% were women, and 15.7% were over 65 years old. During the pandemic period, the mean age was 43.41±16.95, 64.8% were women, and 13.9% were over 65 years old. While 15.6% of all applicants were admitted with diabetes mellitus in the pre-pandemic period, 21.8% during the pandemic. Those who applied due to hypertension were 5.1% in the pre-pandemic period and 3.1% in the pandemic. **Conclusion:** During the pandemic, the blood pressure and sugar regulations of the patients deteriorate due to the effect of quarantine and the stress experienced. Especially the elderly and female population are adversely affected in the follow-up of their chronic diseases. Knowing the effects of pandemics on chronic diseases is important in terms of improvements that can be made in our health system during pandemic periods.

Keywords: Covid-19, Patient, Pandemic, Internal Medicine Outpatient Clinic.

¹Celal Bayar Üniversitesi, Tıp Fakültesi, İç Hastalıkları Ana Bilim Dalı

² Celal Bayar Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Tıbbi Biyokimya Ana Bilim Dalı

GİRİŞ

İlk olarak Aralık 2019 tarihinde Çin'in Wuhan kentinde tespit edilen yeni tip koronavirüs (Covid 19) salgını insandan insana bulaştırıcılığın yüksek olması nedeni ile zamanla tüm dünyayı etkisi altına almış ve Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından 11 Mart 2020 tarihinde pandemi olarak ilan edilmiştir (Pollard ve ark., 2020)). Hastalık damlacık ve temas yolu ile bulaşmaktadır (van Doremalen ve ark., 2020). İlk klinik çalışmalarda COVID-19 'a yakalananların çoğunluğunda ön planda solunum sistemini ilgilendiren klinik bulgular gözlenirken, ilerleyen dönemlerde hastalığın ekstrapulmoner tutulumları hakkında kanıtlar ortaya çıkmış, hastalığın diğer organ tutulumlarına ve multiorgan yetmezliğine ilerleyebildiği gösterilmiştir (Sarkesh ve ark., 2020).

Türkiye'de ilk teşhis edilen COVID-19 vakası Sağlık Bakanlığı tarafından 10 Mart günü açıklanmıştır (Güner ve ark., 2020). Nisan 2020'den itibaren sokağa çıkmak kısmen yasaklanmış, toplu bulunan mekanlarda maske takma zorunluluğu getirilmiş ve şehirler arası seyahatler durdurulmuştur.

Yaşlı bireylerin Covid-19' dan daha ciddi etkilenmesi nedeniyle 65 yaş üstü bireylere yönelik sokağa çıkma yasağı uygulanmaya başlanmıştır (Güner ve ark., 2020). Pandemi süreci tüm dünyada ve Türkiye'de halen vaka sayıları artarak devam etmektedir.

Doğal olarak; sağlık hizmeti veren kurumlar, poliklinikler en riskli ve bu dönemde Covid 19 enfeksiyonu kapma olasılığı en yüksek olan ortamlardır. Hem yapılan kısmi sokağa çıkma yasağı hem de halkın yaşadığı korku ve panik sebebiyle pandemi süreci, hastaların sağlık problemlerine yönelik hastaneye başvurularını doğrudan etkileyebilmektedir. Bu çalışma, pandemi sürecinin üçüncü basamak bir hastanede iç hastalıkları polikliniğine başvuruları ve hasta profilini nasıl etkilediğini gözlemlemek amacıyla yapılmıştır.

ÖRNEKLEM VE YÖNTEM

Bu retrospektif tanımlayıcı çalışma için Etik kurul izni alınmıştır (onay no: 01.12.2021/20.478.486/1043). Bu çalışma üçüncü basamak bir sağlık kurumunun iç hastalıkları polikliniği bilgisayar veritabanı kayıtları incelenerek gerçekleştirilmiştir. Türkiye'de ilk vakanın görüldüğü tarih olan Mart 2020 çalışmamızda pandeminin başlangıcı olarak kabul edilmiştir. Türkiye'de pandemi başlangıcından sonraki 1 yıl ve pandemi başlangıcından önceki 1 yıllık süreçte hastanemiz İç hastalıkları polikliniğine başvuran hasta sayıları, hastaların yaşları, cinsiyetleri, polikliniğe başvuru sebepleri incelenmiştir.

Verilerin İstatistiksel Değerlendirmesi

Hastane bilgi yönetim sistemi (PROBEL)' nde kayıtlı veriler retrospektif olarak taranmıştır. Veri tabanımızdaki hasta sayısının fazlalığı nedeniyle veriler SPSS 'e aktarılamamış dönemler arasında istatistiksel kıyaslama p değeri kullanılarak yapılamamıştır. Veriler tanımlayıcı istatistik yöntem ile incelenmiş, sayı ve yüzde olarak ifade edilmiştir.

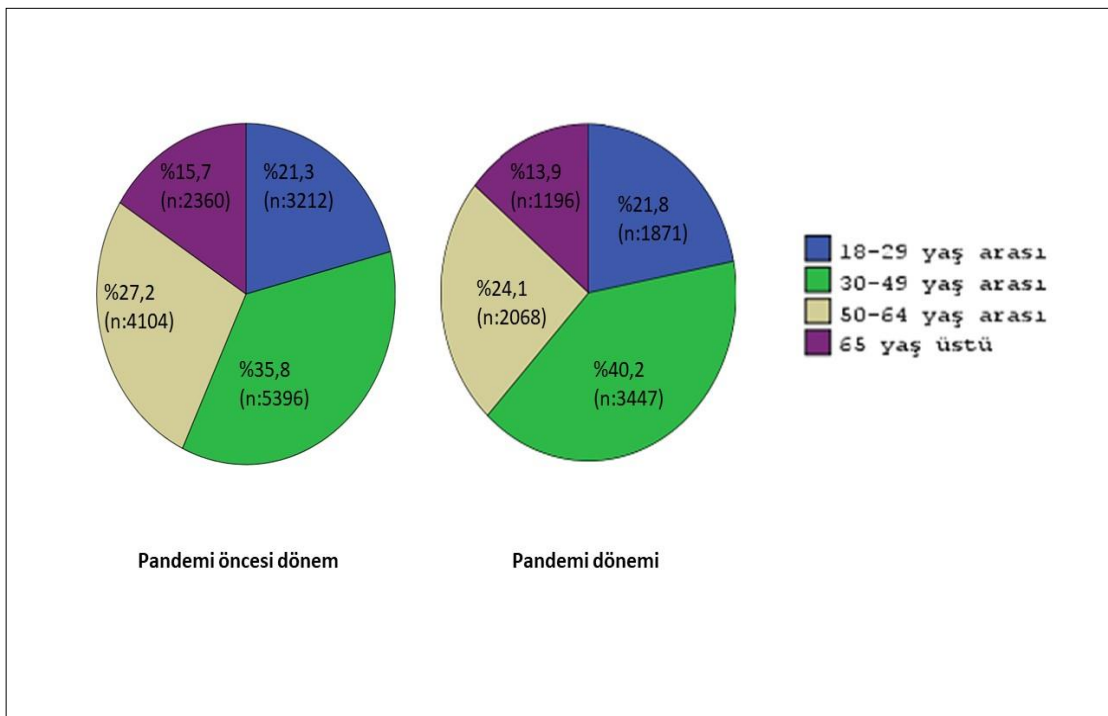
BULGULAR

Pandemi başlangıcından sonraki 1 yıllık pandemi döneminde İç hastalıkları polikliniğine toplam 8.582 hastanın, pandemi başlangıcından önceki son 1 yıllık dönemde ise 15.072 hastanın başvurduğu saptandı. Her iki dönemdeki aylık başvuru sayıları Tablo 1' de gösterilmiştir.

Pandemi öncesi dönemde başvuran tüm hastaların yaş ortalaması 44,61±17,42 (min:18, max:98), pandemi döneminde başvuranların ise 43,41±16,95 (min:18, max: 97) idi. Pandemi öncesi süreçte 15.072 hastanın 4.461' i (%29,6) erkek, 10.611' i (%70,4) kadın iken, pandemi döneminde başvuran 8.582 hastanın 3.020' si (%35,2) erkek, 5.562' si (%64,8) kadın idi. Pandemi öncesi periyotta polikliniğe başvuran hastaların 2.360 (% 15,7)' ını 65 yaş üstü bireyler oluştururken, pandemide hastaların 1.196 (% 13,9)' sını 65 yaş üstü oluşturmakta idi. Yaş gruplarına göre toplam başvuru sayıları Şekil 1'de gösterilmektedir. Pandemi öncesi dönemde ve pandemik süreçte hastaların polikliniğimize başlıca başvuru sebepleri ise Tablo 2' de belirtilmiştir.

Tablo 1: Pandemi öncesi dönem ve pandemi döneminde hastaların İç hastalıkları polikliniğine aylık başvuru sayıları

Genel Dahiliye polikliniğine başvuran hasta sayıları (n)				
Pandemi öncesi dönem		Pandemi dönemi		
Mart 2019	1102	508		Mart 2020
Nisan 2019	1418	17		Nisan 2020
Mayıs 2019	1357	7		Mayıs 2020
Haziran 2019	1345	403		Haziran 2020
Temmuz 2019	1604	715		Temmuz 2020
Ağustos 2019	1295	783		Ağustos 2020
Eylül 2019	1428	1017		Eylül 2020
Ekim 2019	840	1182		Ekim 2020
Kasım 2019	744	1093		Kasım 2020
Aralık 2019	1303	692		Aralık 2020
Ocak 2020	1075	962		Ocak 2021
Şubat 2020	1561	1203		Şubat 2021

Şekil 1: Pandemi öncesi dönem ve pandemi döneminde hastaların iç hastalıkları polikliniğine yaş gruplarına göre toplam başvuru sayıları

Tablo 2: Pandemi öncesi dönem ve pandemi döneminde hastaların İç hastalıkları polikliniğine başvuru sebepleri

Başvuru nedenleri	Pandemi öncesi dönem n (%)	Pandemi dönemi n (%)
Diabetes mellitus	2350 (%15,6)	1874(%21,8)
Hipertansiyon	768 (%5,1)	266 (%3,1)
Hiperlipidemi	358 (%2,4)	101 (%1,2)
Dispepsi-karın ağrısı	1085 (%7,2)	746 (%8,7)
Demir eksikliği	535 (%3,5)	145 (%1,7)
B12 vitamin eksikliği	192 (%1,3)	85 (%1)
D vitamini eksikliği	1249 (%8,2)	797 (%9,3)
Solunum yolu yakınmaları	136 (%0,9)	88 (%1)
Malignite	110 (%0,7)	62 (%0,7)
Tiroid hastalıkları	282 (%1,9)	137 (%1,6)
Halsizlik, çabuk yorulma, unutkanlık	5788 (%38,4)	3098 (%36)
Sağlık kurulu	1458 (%9,7)	911 (%10,6)
Diğer	761 (%5,1)	272 (%3,3)

Pandemi öncesi dönemde diyabetes mellitus nedeni ile başvuran hastalar tüm başvuranların %15,6' sını iken, pandemi döneminde %21,8' i olmuştur. İç hastalıkları polikliniğimizden diyabet tanısı ve diyabet şüphesi ile bakılan tüm HbA1c ölçümlerinin ortalaması pandemi öncesi dönemde $47,25 \pm 20,77$ mmol/mol (IFCC) yani %6,5 (HPLC) iken, pandemi döneminde $51,55 \pm 20,92$ mmol/mol (IFCC) yani %6,9 (HPLC) saptanmıştır.

Pandemi döneminde HbA1C düzeyi ölçülenlerden %30 'unun HbA1C 'si %6,5' in üzerinde ve diyabet tanısı olanların ortalama HbA1C düzeyi %8,7 iken, pandemi öncesi dönemde %19' unun HbA1c 'si %6,5' in üzerinde saptandı ve diyabet tanılıların ortalama HbA1C düzeyi %8,5 idi. Hipertansiyon nedeniyle yapılan başvurular pandemi öncesi dönemde %5,1 iken, pandemi döneminde %3,1' dir. Ancak hipertansiyon tanısı ile yapılan başvuruların incelenen anamnez raporlarında; pandemi öncesi süreçte başvuruların yaklaşık %60 'ı ilaç raporu düzenlenmesi amaçlı yapılırken, pandemi dönemindeki başvuruların yaklaşık %70 kadarının özellikle son aylarda ve kan basıncı değerlerinde yükseliş sebebiyle yapıldığı gözlemlenmiştir.

TARTIŞMA

Çalışma sonuçlarımıza göre pandemi döneminde iç hastalıkları polikliniğine yapılan başvuruların bir önceki yıla göre %43,1 oranında azaldığı saptandı. Bu azalmanın özellikle kadın cinsiyetteki başvurularda ve 65 yaş üstü bireylerde olduğu görüldü. Başvuru nedenleri incelendiğinde diyabetik hasta başvurularında pandemi öncesi döneme kıyasla artış saptandı. İncelenen anamnez raporlarına göre pandemi öncesi döneme kıyasla pandemik süreçte hastaların kan şekeri ve kan basıncı regülasyonlarında bozulma olduğu gözlemlendi.

Gerek yerel yönetimlerce yapılan kısmi sokağa çıkma yasakları, gerekse hastanelerin Covid 19 enfeksiyonu bulaşı açısından riskli olması ve halkın yaşadığı korku ve panik sebebiyle pandemi sürecinde Covid dışı sağlık problemlerine yönelik hastaneye başvuruların azaldığı görülmektedir. Yapılan çalışmalarla özellikle salgının ortaya çıktığı ve vaka sayılarının arttığı dönemlerde toplumda bireylerin korku, endişe ve stres düzeyinin arttığı gözlenmiştir (Rajkumar, 2020). Pandeminin başladığı ilk aylarda pandemi konusundaki belirsizlikler ve Covid enfeksiyonunun seyrinin tam olarak bilinmemesi nedeniyle sağlık kurumlarınca alınan sıkı tedbirler ve ayrıca Covid enfeksiyonu bulaşır korkusu ile insanların yaşadığı aşırı kaygı polikliniğe başvuru sayılarında belirgin düşüşe

sebebi olmuştur. Covid enfeksiyonu seyirindeki belirsizlik nedeniyle hastanemizde de sıkı tedbirler alınmış tüm imkanlar Covid enfeksiyonuyla gelebilecek hastalara yönlendirilmiş ve Nisan – Mayıs aylarında polikliniğimiz de dahil birçok polikliniğe başvurular acil durumlar dışında engellenmiştir (Tablo 1). Covid-19 salgınının yeni başladığı ve toplumda aşırı paniğin yaşandığı Nisan ve Mayıs aylarından sonra ise iç hastalıkları polikliniğimize başvurularda tekrar bir artış olduğu gözlenmiştir. Ancak Covid-19 vaka sayısının ülkemizde pik yaptığı Kasım ve Aralık aylarında başvurularda yine azalma olduğu Tablo 1’ de dikkati çekmektedir.

Yapılan çalışmalar pandemi döneminde kadınların erkeklere göre daha yüksek psikolojik sıkıntıya sahip olduğunu ve strese karşı daha savunmasız olduğunu ortaya koymuştur (Qiu ve ark., 2020, Sareen ve ark., 2013, Luo ve ark., 2020). Hastanemiz polikliniğine başvurularda azalma en çok pandemi ortaya çıktıktan sonraki ilk aylarda ve kadın cinsiyette görülmüştür. İtalya’ da yapılan acil servis başvurularını gözlemleyen retrospektif bir çalışmada, pandemi başlangıcından itibaren 40 günlük bir süre içinde bir önceki yıla kıyasla başvurularda % 37,6 azalma olduğu belirtilmiştir (Ojetti ve ark., 2020). Covid 19 pandemisinin ilk 2 ayında cerrahi hastaların acil servise başvurularını inceleyen bir diğer çalışmada ise cerrahi hastaların başvurusunda % 25’lik bir azalma olduğu ve azalmanın kadın cinsiyette daha belirgin olduğu gözlenmiştir (Göksoy ve ark., 2020).

Covid 19 tüm yaş gruplarını etkiler; ancak yaşlılarda ve ek hastalıkları olan kişilerde daha şiddetli seyrederek (Zhou ve ark., 2020, Verity ve ark., 2020). Karantina dönemi ve hastanelerin enfeksiyon riski açısından güvenli olmamaları Covid 19 dışı hastalıkların ikinci planda kalmasına neden olmuştur (Göksoy ve ark., 2020, Evliyaoğlu, 2020). Kronik hastalıkları olanlar normal izlemelerini aksatmışlar ya da yakınmalarını önemsememişlerdir (Evliyaoğlu, 2020). Bizim polikliniğimize de 65 yaş üstü hasta başvurularında azalma gözlenmiştir. Hipertansiyon, hiperlipidemi, anemi, tiroid hastalıkları gibi takip gerektiren hastalık başvurularında azalma gözlenirken, malign hastalıklara yönelik başvurular stabil seyretmiştir. Ancak diabetes mellitus tanı ve takibi amacıyla yapılan başvurularda artış olduğu gözlenmiştir. Karantina döneminde evde geçirilen sürenin artması, fiziksel aktivitenin azalması, olumsuz

pandemi haberleri nedeniyle artan endişe ve negatif duygu durumu; özellikle karbonhidratlı gıdaları aşırı tüketme arzusunun artmasına ve bu da vücut ağırlığında istenmeyen artışlara neden olabilmektedir (Eskici, 2020). Özellikle diyabet, hipertansiyon, hiperlipidemi gibi kronik hastalıkları olan bireyler bu durumdan daha fazla etkilenebilmektedir. Negatif duygu durumu ile aşırı gıda alımı arasındaki ilişkiyi araştıran bir çalışmada, mutsuz duygu durumunun mutluluğa kıyasla gıda alımını daha çok artırdığı bulunmuştur (Evers ve ark., 2013).

Pandemi döneminde iç hastalıkları polikliniğimize daha fazla diyabet hastasının başvurmuş olmasını evde izolasyon sürecinde diyetle uyulmamış olmasına ve yaşanan stres nedeniyle beslenme alışkanlıklarının bozulmuş olmasına bağlayabiliriz. Pandemi döneminde diyabetik hasta başvurularının artması ve polikliniğimizde bakılan ortalama HbA1c düzeylerinin pandemi öncesi dönem ortalamasına göre daha yüksek saptanması bu durumu desteklemektedir. Ülkemizde kronik hastalığa bağlı ilaç kullanım rapor süreleri pandemi döneminde yapılan yeni düzenleme ile uzatılmış ve hipertansiyon gibi kronik hastalığı olanlar reçetesiz şekilde eczanelerden ilaçlarını temin edebilmişlerdir.

Pandemi sürecinde hipertansif hasta başvurularında azalma görülse de başvuruların özellikle son aylarda yoğunlaştığı ve pandemi öncesi dönemde daha çok ilaç raporu çıkarmak amaçlı başvurular yapılırken pandemi döneminde başvuru sebebinin genellikle kan basıncı değerlerinde artış olduğu gözlenmiştir. Kronik psikososyal stres ile kan basıncı artışı arasındaki ilişki bilinmektedir (Spruill, 2010).

Çalışmamızın kısıtlılığı; bu çalışmanın tek poliklinik başvurularını kapsamasıdır. Hastanemizde iç hastalıkları polikliniği yanında endokrinoloji, nefroloji, hematoloji, onkoloji vb. yan dal poliklinikleri de çalışmaktadır. Bu tür çalışmaların diğer tüm iç hastalıkları yan dal polikliniklerini de kapsayacak şekilde yürütülmesi, pandemi döneminde dahiliye hastalarının profilini yansıtmada daha değerli bilgiler sağlayacaktır.

Ayrıca hasta sayısının fazlalığı sebebiyle veriler SPSS’ e aktarılamadığından, çalışmamızda elde edilen veriler sayı ve yüzde olarak ifade edilebilmiş, istatistiksel fark “p değeri” olarak ifade edilememiştir. Ancak çalışmamız salgın döneminin

dahili hastalıklar ve hasta başvuruları üzerine etkisini göstermesi açısından değerli bilgiler vermektedir.

SONUÇ

Pandeminin erken dönemlerinde tüm dünyadaki sağlık kurumları gibi Türkiye’ de de Covid 19'a odaklanıldı. Uygulanan karantina kuralları, hastanelerin Covid 19 hastalarına odaklanması ve toplumdaki sağlık kurumlarından Covid 19 bulaşabileceği korku ve endişesi acil olmayan hastane başvurularını etkilemiştir. Covid 19 salgını nedeniyle hastaların randevularının ertelenmesi ve kronik hastalıkların takibinin yapılmaması hastaları daha yüksek morbidite ve mortalite riskine sokabilir. Kronik rahatsızlığı olan hastaların bu dönemde ve sonrasında en az zarar görmesini sağlamak için nasıl bir yol izlememiz gerektiğini belirlemeliyiz. Ertelenen başvuruların etkilerini anlamak pandemi nedeniyle gelecekteki salgınlarda tedavi stratejilerinin ve sağlık sistemlerinin iyileştirilmesine yardımcı olabilir.

Çıkar Çatışması

Yazarlar çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Etik Kurul Beyanı

Bu retrospektif tanımlayıcı çalışma için Etik kurul izni alınmıştır (Onay No: 01.12.2021/20.478.486/1043)

Teşekkür

Hastanemiz personeli Sayın Ersoy ÇALIŞIR’a verilerin elde edilmesi konusundaki yardımları için teşekkür ederiz.

KAYNAKLAR

- Eskici G. (2020) COVID-19 Pandemia: Nutrition Recommendations for Quarantine. *Anatolian Clinic Journal of Medical Sciences*, 25(1):124-129. <https://doi.org/10.21673/anadoluklin.722546>
- Evers, C., Adriaanse, M., de Ridder, D. T., & de Witt Huberts, J. C. (2013). Good mood food. Positive emotion as a neglected trigger for food intake. *Appetite*, 68, 1–7. <https://doi.org/10.1016/j.appet.2013.04.007>
- Evlıyaoglu O. (2020). Children with chronic disease and COVID-19. *Turk pediatri arsivi*, 55(2), 93–94. <https://doi.org/10.14744/TurkPediatriArs.2020.57805>
- Göksoy, B., Akça, M. T., & Inanç, Ö. F. (2020). The impacts of the COVID-19 outbreak on emergency department visits of surgical patients. COVID-19 salgınının cerrahi hastaların acil servis başvuruları üzerine etkisi. *Ulusal travma ve acil cerrahi dergisi = Turkish journal of trauma & emergency surgery : TJTES*, 26(5), 685–692. <https://doi.org/10.14744/etd.2020.67927>
- Güner, R., Hasanoğlu, I., & Aktaş, F. (2020). COVID-19: Prevention and control measures in community. *Turkish journal of medical sciences*, 50(SI-1), 571–577. <https://doi.org/10.3906/sag-2004-146>
- Luo, M., Guo, L., Yu, M., Jiang, W., & Wang, H. (2020). The psychological and mental impact of coronavirus disease 2019 (COVID-19) on medical staff and general public - A systematic review and meta-analysis. *Psychiatry research*, 291, 113190. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2020.113190>
- Pollard, C. A., Morran, M. P., & Nestor-Kalinoski, A. L. (2020). The COVID-19 pandemic: a global health crisis. *Physiological genomics*, 52(11), 549–557. <https://doi.org/10.1152/physiolgenomics.00089.2020>
- Qiu, J., Shen, B., Zhao, M., Wang, Z., Xie, B., & Xu, Y. (2020). A nationwide survey of psychological distress among Chinese people in the COVID-19 epidemic: implications and policy recommendations. *General psychiatry*, 33(2), e100213. <https://doi.org/10.1136/gpsych-2020-100213>
- Ojetti, V., Covino, M., Brigida, M., Petruzzello, C., Saviano, A., Migneco, A., Candelli, M., & Franceschi, F. (2020). Non-COVID Diseases during the Pandemic: Where Have All Other Emergencies Gone?. *Medicina (Kaunas, Lithuania)*, 56(10), 512. <https://doi.org/10.3390/medicina56100512>
- Rajkumar R. P. (2020). COVID-19 and mental health: A review of the existing literature. *Asian journal of psychiatry*, 52, 102066. <https://doi.org/10.1016/j.ajp.2020.102066>
- Sareen, J., Erickson, J., Medved, M. I., Asmundson, G. J., Enns, M. W., Stein, M., Leslie, W., Doupe, M., & Logsetty, S. (2013). Risk factors for post-injury mental health problems. *Depression and anxiety*, 30(4), 321–327. <https://doi.org/10.1002/da.22077>
- Sarkesh, A., Daei Sorkhabi, A., Sheykhsaran, E., Alinezhad, F., Mohammadzadeh, N., Hemmat, N., & Bannazadeh Baghi, H. (2020). Extrapulmonary Clinical Manifestations in COVID-19 Patients. *The American journal of tropical medicine and hygiene*, 103(5), 1783–1796. <https://doi.org/10.4269/ajtmh.20-0986>
- Spruill T. M. (2010). Chronic psychosocial stress and hypertension. *Current hypertension reports*, 12(1), 10–16. <https://doi.org/10.1007/s11906-009-0084-8>
- van Doremalen, N., Bushmaker, T., Morris, D. H., Holbrook, M. G., Gamble, A., Williamson, B. N., Tamin, A., Harcourt, J. L., Thornburg, N. J., Gerber, S. I., Lloyd-Smith, J. O., de Wit, E., & Munster, V. J. (2020). Aerosol and Surface Stability of SARS-CoV-2 as Compared with SARS-CoV-1. *The New England journal of medicine*, 382(16), 1564–1567. <https://doi.org/10.1056/NEJMc2004973>
- Verity, R., Okell, L. C., Dorigatti, I., Winskill, P., Whittaker, C., Imai, N., Cuomo-Dannenburg, G., Thompson, H., Walker, P., Fu, H., Dighe, A., Griffin, J. T., Baguelin, M., Bhatia, S., Boonyasiri, A., Cori, A., Cucunubá, Z., FitzJohn, R., Gaythorpe, K., Green, W., ... Ferguson, N. M. (2020). Estimates of the severity of coronavirus disease 2019: a model-based analysis. *The Lancet. Infectious diseases*, 20(6), 669–677. [https://doi.org/10.1016/S1473-3099\(20\)30243-7](https://doi.org/10.1016/S1473-3099(20)30243-7)
- Zhou, F., Yu, T., Du, R., Fan, G., Liu, Y., Liu, Z., Xiang, J., Wang, Y., Song, B., Gu, X., Guan, L., Wei, Y., Li, H., Wu, X., Xu, J., Tu, S., Zhang, Y., Chen, H., & Cao, B. (2020). Clinical course and risk factors for mortality of adult inpatients with COVID-19 in Wuhan, China: a retrospective cohort study. *Lancet (London, England)*, 395(10229), 1054–1062. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(20\)30566-3](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(20)30566-3)